

УДК 343.916

Пащук А. І., аспірант кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Інституту права та психології, Національний університет «Львівська політехніка», Львів.

ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ»

Анотація. Аналізуються наукові підходи до проблеми визначення одного з елементів складу військового злочину — об'єкта злочину. Автор вважає, що найбільш переконливим є підхід, згідно з яким об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Цей підхід достатньою мірою вирішує проблеми об'єкта, дає можливість розкривати його структуру та зміст, здійснити класифікацію об'єктів та виокремити їх види, показує взаємозв'язок з іншими елементами та ознаками складу злочину. Розглянуто структуру досліджуваних суспільних відносин (суб'єкти, предмет, соціальний зв'язок).

Встановлено, що під час проходження та несення обов'язків військової служби військовослужбовцями (військовозобов'язаними), утворюються багатоаспектні суспільні відносини, які регулюються нормами військового законодавства, що складає зміст військової служби та є основою нормальної діяльності. Дотримання кожним військовослужбовцем своїх обов'язків у суворій відповідності до встановленого законом порядку під час проходження та несення військової служби є найважливішою умовою успішного виконання завдань, які стоять перед ними. Показано, що безпосереднім об'єктом складу аналізованого посягання є суспільні відносини, що забезпечують обов'язок військової службової особи використовувати свої повноваження по забезпеченню військового правопорядку в межах чинного законодавства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, перевищення влади або службових повноважень, склад злочину, об'єкт складу злочину, військова службова особа.

Paschuk A. I., post-graduate student of the Department of Criminal Law and the process of the Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic", Lviv.

OBJECT OF THE CRIME «ABUSE OF A MILITARY OFFICE OF POWER OR FORMAL AUTHORITIES»

Abstract. The article analyzes the scientific approaches to the problem of determining one of the elements of the military crime — the object of the crime. The author analyzed the main existing points of view that the approach that the object of the crime defined social relations protected by the law on criminal

liability is the most compelling. This approach adequately addresses the problem of the object and makes it possible to reveal its structure and content as well as classify objects and identify their species, demonstrates the relationships with other elements and features of a crime. The structure of social relationships as the object of crime is studied. Object, subject and content of public relations as an object of criminal offenses in office are determined.

It is established that during the passage and carrying out of military service duties servicemen (military persons), multidimensional social relations, which are regulated by the norms of military legislation, which constitute the content of military service and form the basis of normal activity, are formed. The compliance of each serviceman with his duties in strict accordance with the procedure established by law during the passage and deployment of military service is an essential condition for the successful accomplishment of the tasks that are faced by them. It is shown that the direct object of the analyzed encroachment is the social relations that ensure the duty of a military official to use his powers to ensure military law and order within the framework of the current legislation.

Keywords: criminal liability, abuse of power or formal authorities, corpus delicti, the object of the crime, military official.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-21>

Постановка проблеми. Склад злочину як законодавча конструкція становить зафіксований у законі абстрактний опис найбільш типових ознак певного виду суспільно небезпечних діянь, встановлення яких є передумовою дотримання принципу законності під час застосування кримінально-правових норм у слідчо-судовій практиці [1, с. 267]. Коли йде мова про вивчення об'єкта складу злочину, насамперед, слід звернути увагу на два аспекти. По-перше, у кримінально-правовій літературі розкриття змісту та виявлення його різновидів є одним з найважливіших та водночас дискусійних питань. По-друге, з'ясування об'єкта складу злочину сприяє правильній кваліфікації діяння та дає змогу визначити характер і ступінь його суспільної небезпечності. Будучи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину та встановити його суспільно небезпечні наслідки [2, с. 15].

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження питань кримінальної відповідальності за військові злочини зробили такі науковці, як Л. П. Брич, В. О. Бугаєв, М. Б. Головка, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, М. І. Карпенко, О. Р. Полегенька, М. І. Панов, О. М. Сарнавський, В. М. Стратонова, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов та інші. Праці згаданих авторів, як правило, зводились до аналізу військових суспільно-небезпечних діянь загалом або до коментування окремих складів злочинів чи їх ознак. Інша група наукових досліджень безпосередньо присвячена аналізу ознак складу перевищення військовою службовою особою влади або службових повноважень. Ці праці представлені такими вченими, як В. П. Бодаєвський, М. І. Мельник, І. І. Митрофанов, А. М. Ониськів, К. С. Остапенко та ін. Водночас доводиться констатувати, що питання об'єкта складу злочину, передбаченого ст.426-1 КК України висвітлювалось лише у дисертаційному дослідженні М. І. Хавронюка

(Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень, 1998 р.).

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження особливостей об'єкта складу «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень».

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовій літературі існує чимала кількість підходів з приводу того, що слід вважати об'єктом складу злочину. Не вдаючись до обґрунтування чи спростування того чи іншого підходу, хотілося б відзначити, що аналіз проблем об'єкта складу злочину, передбаченого ст.426-1 КК України у цій праці здійснюватиметься на основі традиційного розуміння об'єкта злочину, як суспільних відносин, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які перебувають під охороною кримінального закону. У теорії кримінального права зазвичай виокремлюють триступеневу систему об'єктів злочину: загальний (уся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону), родовий (група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю) і безпосередній (конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою) [3, с. 56–57].

Родовий об'єкт розглядається як певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною суттю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [2, с. 85]. В. О. Навроцький та Л. П. Брич, справедливо вказують, що для того, щоб встановити коло відносин, які складають родовий об'єкт посягання, потрібно прийняти до уваги місце відповідних норм в системі Особливої частини КК України, розглянути позиції, які висловлені в кримінально-правовій літературі, а також зміст порушуваних і охоронюваних суспільних відносин [4, с. 149]. Так, статтю 426-1 КК України, якою передбачено склад злочину «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» законодавцем поміщено до Розділу XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Таке розміщення цієї статті вказує на зміст родового об'єкта злочину, правильність визначення якого має важливе значення при вирішенні питань кримінально-правової кваліфікації, відмежування аналізованого складу злочину від суміжних посягань. Водночас відповідно до ч. 1 ст. 401 КК, військовими злочинами визнаються злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби. Таким чином зміст назви Розділу XIX Особливої частини КК України не співпадає з тим, що викладений у ч.1 ст.401 КК України, оскільки законодавцем «опущено» вказівку на порядок проходження військової служби.

Поняття родового об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 426-1 КК України у кримінально-правовій літературі трактується по-різному, що вочевидь впливає з того, якої концепції загального об'єкта злочину дотримується той чи інший науковець. Окрім того на формування поняття родового об'єкта військових складів злочинів впливає законодавча дефініція

поняття військового злочину, яка передбачена у ст.401 КК України.

Для визначення родового об'єкта складів злочинів, що передбачені Розділом XIX КК України, в першу чергу, необхідно встановити зміст таких юридичних конструкцій як «військова служба» та «порядок несення або проходження військової служби». Так, відповідно до ст.17 Конституції України оборона, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України покладаються на Збройні Сили України. Військова служба є особливим видом державної служби, почесний обов'язок кожного громадянина України, пов'язаний з виконанням загального військового обов'язку і служби на конкурсно-контрактній основі у Збройних Силах України та інших військах, утворених відповідно до чинного законодавства [5, с. 458–459]. Громадяни проходять військову службу в добровільному порядку (за контрактом курсантів у вищих військових навчальних закладах, а також вищих навчальних закладах; за контрактом осіб рядового складу; за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу) або за призовом (строкову військову службу; військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період). Таким чином військова служба пов'язана з виконанням військовослужбовцями (військовозобов'язаними) в особливому порядку обов'язків військової служби, яка обмежена суб'єктним складом. Її специфіка полягає у здійсненні оборони та забезпеченні національної безпеки України як у формі військового обов'язку, так і у добровільному порядку.

Порядок несення військової служби визначається як стан урегульованості суспільних відносин, які виникають у процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, під час їх служби і бойової діяльності, Конституцією України, військовими статутами, окремими законами, підзаконними нормативно-правовими актами, традиціями, що існують у військовому середовищі, правилами співжиття в армійських колективах [6, с. 677–678]. З вищенаведеного можна зробити висновок, що у кримінально-правовій літературі між поняттями «несення військової служби» та «проходження військової служби» не виділяють відмінностей, оскільки одне поняття визначають через інше. Водночас їх не слід ототожнювати. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «несення» трактується як виконання певних обов'язків, доручень тощо [7, с. 616], натомість поняття «проходити» розглядається як пройти, крокувати, переміщатися, ідучи, минаючи кого-небудь, проходити військову службу [7, с. 996].

Вдало здійснив таке розмежування А. М. Ониськів. Цей науковець зазначає, що відмінність проявляється у тому, що проходження військової служби пов'язане з юридичними фактами, що визначають її початок та закінчення й залежать від виду військової служби, а несення обов'язків військової служби регламентується відповідними військовими статутами. Окрім того вчений зауважує, що проходження військової служби має зв'язок з загальним військовим обов'язком, закріпленим у ст. 65 Конституції України, а несення обов'язків військової служби пов'язане з виконанням

конкретних обов'язків (несення бойового чергування (бойової служби), гарнізонної та вартової служби, внутрішньої служби) [8, с. 5].

Таким чином під час проходження та несення обов'язків військової служби військовослужбовцями (військовозобов'язаними), утворюються багатоаспектні суспільні відносини, які регулюються нормами військового законодавства, що складає зміст військової служби та є основою нормальної діяльності. Дотримання кожним військовослужбовцем своїх обов'язків у суворій відповідності до встановленого законом порядку під час проходження та несення військової служби є найважливішою умовою успішного виконання завдань, які стоять перед ними. Однак така діяльність не позбавлена недоліків (перевищення повноважень, прямих зловживань, недбалості тощо), що являє серйозну небезпеку для суспільства й може призвести до різного роду злочинних наслідків. Звідси випливає необхідність кримінально-правової оцінки військових злочинів, яка полягає у визначенні того, якими нормами КК України вони охоплюються, встановлення того, чи має місце надлишковість або ж прогалини в кримінально-правовій регламентації в цій сфері. Отже родовим об'єктом військових складів злочинів є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, які виникають у зв'язку з порядком проходження та (або) несення військової служби щодо забезпечення військової безпеки України.

В подальшому слід розглянути безпосередній об'єкт складу досліджуваного злочину, під яким розуміють ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті кримінального закону і яким завдається шкода злочином. Для визначення змісту безпосереднього об'єкта складу злочину «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» слід охарактеризувати складові суспільних відносин, які охороняються відповідною нормою, а саме: 1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини (чинники, які визначають факт виникнення та існування такого взаємозв'язку); 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [2, с. 10–11].

В першу чергу слід зупинитись на визначенні кола учасників суспільних відносин (окремі з них безпосередньо передбачені у диспозиції ст. 426-1 КК України), які поставлені під охорону кримінального закону. Аналізуючи цю структуру в контексті досліджуваного посягання, слід відзначити, що розглядувані суспільні відносини складаються між такими категоріями учасників: з однієї сторони у загальнотеоретичному аспекті як суб'єкт охорони суспільних відносин виступає держава, яка гарантує здійснення діяльності військової службової особи відповідно до нормативно-правових актів та власне накладає кримінально-правову заборону у випадку порушення його норм. Другим учасником відносин виступає безпосередньо військова службова особа, яка зобов'язана реалізовувати надані їй владні повноваження відповідно до чинного законодавства. Здійснюючи їх, така особа діє не як індивід, а як представник відповідних військових формувань, оскільки вона отримала певну владу від держави. Натомість, третім —

військовослужбовці, військовозобов'язані, робітники та службовці того чи іншого військового формування. Несення або проходження військової служби повинно здійснюватись в інтересах воєнної безпеки держави, суспільства та громадян, а не у власних інтересах військової службової особи на яку покладений обов'язок забезпечувати охорону суспільних відносин, передусім, від відбиття зовнішньої агресії. У випадку порушень з її боку вона може бути притягнена до кримінальної відповідальності. Відповідно вчинення злочину передбаченого ст.426-1 КК України перетворює одного зі суб'єктів на винного (військова службова особа), іншого — на потерпілого (наприклад, військовослужбовець щодо якого застосовувалось насильство).

Виникаючи між різними суб'єктами, суспільні відносини можливі лише з приводу єдиного для них предмету під яким розуміють все те, з приводу чого або у зв'язку з чим вони існують [9, с.47]. Суспільні відносини, на які здійснюється аналізоване злочинне посягання, мають нематеріальний характер, оскільки виникають з приводу реалізації завдань, що стоять перед органами державними влади та військовими формуваннями, а відтак військовими службовими особами. Вони закріплені Конституцією України, ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., ЗУ «Про збройні сили України» від 6 грудня 1991 р., Дисциплінарним статутом Збройних Сил України від 24 березня 1999 року тощо. Відповідно завдання військових службових осіб, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, полягають у точному виконанні ними положень законів України, а зокрема забезпечення військового правопорядку у межах своїх повноважень, підготовка до збройного захисту та збройний захист України. У випадку порушення порядку здійснення такої діяльності шкода об'єкту охорони заподіюється шляхом перевищення влади чи здійснюваних суб'єктом цих відносин службових повноважень.

Сутність соціального зв'язку, як останнього елемента структури суспільних відносин, полягає в обов'язку взаємодіючих суб'єктів щодо певної поведінки, в якій зацікавлені як окремі особи, так і суспільство загалом [10, с. 31]. Соціальний зв'язок ззовні проявляється у вигляді встановленого державою обов'язку діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією (ст.19) та законами України. Такий зв'язок є двостороннім, оскільки військова службова особа, з однієї сторони, наділена певним обсягом визначених законом прав (віддання наказів та розпоряджень, накладення дисциплінарних стягнень на підлеглих, застосування заходів заохочення тощо), натомість, з іншої — зобов'язана виконувати свої повноваження, які обумовлені завданнями того чи іншого військового формування, а саме: планування роботи і здійснення заходів щодо підтримання та удосконалення бойової та мобілізаційної готовності, організація та безпосереднє керівництво бойовою підготовкою, встановлення внутрішнього порядку, який гарантував би неухильне виконання законів України, виховання підлеглих у дусі гуманізму та людяності тощо. Іншими словами військова службова особа виконує, так би

мовити, подвійний обов'язок, а саме: щодо органів державної влади та суспільства загалом, а також своїх підлеглих, відносини з якими характеризуються нерівністю сторін (метод влади і підпорядкування).

Вчиняючи злочин, передбачений ст.426-1 КК України (наприклад, незаконне притягнення підлеглого до матеріальної відповідальності, застосування насильства щодо нього, організація чи підбурювання підлеглого до вчинення злочину), військова службова особа не виконує передбачений законом обов'язок діяти лише в межах своїх законних повноважень, в результаті чого здійснюється розрив схваленого суспільством і державою соціального зв'язку та, як наслідок, заподіюється шкода охоронюваним інтересам суспільства, держави та громадян. З вищенаведеного випливає, що безпосереднім об'єктом складу аналізованого посягання є суспільні відносини, що забезпечують обов'язок військової службової особи використовувати свої повноваження по забезпеченню військового правопорядку в межах чинного законодавства.

Висновки. Об'єкт складу злочину дає змогу усвідомити соціальну та юридичну природу посягання, характер і ступінь його суспільної небезпеки, визначає межу дії кримінально-правової норми, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також його відмежуванню від суміжних складів злочинів. Таким чином від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох проблем кримінально-правової охорони.

Література:

1. Брич Л. П. Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві / Л. П. Брич // Вісник Академії адвокатури України. — 2009. — № 1 (14). — С. 267–269.
2. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : монографія / В. Я. Тацій.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Харків : Право, 2016. — 256 с.
3. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. — Донецьк: НордПрес, 2005. — 217 с.
4. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія / Автор. вступ. стат. М. Я. Азаров — К. : Атіка, 2000 — 288 с.
5. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія / Ю.С. Шемшученко. — К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1998. — Т.1. — С. 458–459.
6. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина. Курс лекцій / В. О. Навроцький. — Київ: Знання, 2000. — 771 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
8. Ониськів А. М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці: автореф. дис. ... к.ю.н. Спец.: 12.00.08 —

кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / А. М. Ониськів. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — Київ, 2017. — 20 с.

9. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин — Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. — 127 с.
10. Петренко О. І. Об'єкт підкупу учасників та організаторів спортивних змагань / О.І. Петренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. — 2014. — Вип. 28. Т. 3. — С. 30–33.

References:

1. Brych L.P. Rol' skladu zlochynu u rozmezhuванні v kryminal'nomu pravi L.P. Brych // Visnyk akademii advokatury. — 2009. — № 1 (14). — S. 267–269
2. Tatsii V. Ya. Obiekt i predmet zlochynu v kryminal'nomu pravi Ukrainy / V. Ya. Tatsii. Nats. yuryd. u-et im. Yaroslava Mudroho. — Kharkiv: Pravo, 2016. — 256 с.
3. Hohlova I.V., Shemiakov O.P. Kryminal'ne pravo Ukrainy (Zahal'na chastyna): navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osv. Donets'k: NordPres, 2005. — 217 s.
4. Brych L.P., Navrots'kyi V.O. Kryminal'no-pravova kvalifikatsiia uhyleniia vid opodatkuvaniia v Ukraini: Monohrafiia. Avtor. vstup. stattia M. Ya. Azarov — K.: Atika, 2000 — 288 s.
5. Shemshuchenko Yu.S. Yurydychna entsyklopediia / Yu.S. Shemshuchenko. — K.: Ukrains'ka entsyklopediia im. M.P. Bazhana, 1998. — T.1. — S. 458–459.
6. Navrots'kyi V.O. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Osoblyv a chastyna. Kurs lektsii / V.O. Navrots'kyi. Kyiv: Znannia, 2000. — 771 s.
7. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy / uklad. i holov. red. V.T. Busel. — K. ; Irpin': VTF «Perun», 2003. — 1440 s.
8. Onys'kiv A.M. Kryminal'na vidpovidal'nist' za porusheniia poriadku prohodzhenniia viys'kovoї sluzhby, vchyneni v umovah osoblyvoho periodu abo v boyoviy obstanovtsi: avto-ref. dys. k.yu.n. Spets. 12.00.08 — Kryminal'ne pravo ta kryminolohiia; kryminal'no-vykonavche pravo / A.M. Onys'kiv. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho. Kyiv, 2017. — 20 s.
9. Hlystyn V.K. Problema uholovno-pravovoy ohrany obshchestvennyh otnosheni (ob'iekt i kvalifikatsiia prestuplenyi) / V.K. Hlystyn. — L.: Yzd-vo LHU, 1979. — 127 s.
10. Petrenko O.I. Obiekt pidkupu uchasnykiv ta orhanizatiriv sportyvnyh zmahani / O.I. Petrenko // Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii PRAVO. — 2014. — Vyp. 28. T. 3. — S. 30–33.